

Klaudy Kinga

Az EU-szakszövegek fordításának oktatása

1. Bevezetés

Magyarország európai integrációjának egyik következménye, hogy minden idegen nyelvet tudó magyar állampolgárnak fel kell készülnie arra, hogy alkalmanként írásbeli vagy szóbeli nyelvi közvetítési feladatokat kell ellátnia. Az Európai Gazdasági Közösség Tanácsának 1958/1 rendelete, amelyet az Unió „nyelvi chartája”-ként emlegetnek, hivatalos és egyben munkanyelvvé nyilvánította valamennyi tagország hivatalos nyelvét. Ez azt jelenti, hogy minden tagország minden polgára a maga anyanyelvén tagja az Uniónak, és joga van az Unió irányításában és ügyvitelében anyanyelvén részt venni. Ez a jog korántsem jelképes csupán: minden intézmény köteles azon a nyelven válaszolni a polgárok vagy tagállamok beadványaira, amilyen nyelven az illető polgár vagy állam hozzá fordul. Ez az alapelv a küszöbönálló bővítéskor sem változik, tehát a magyar nyelv is hivatalos és egyben munkanyelv lesz.

Mivel a magyarul beszélő uniós polgárok száma jelentősen nem fog növekedni, a nyelvi közvetítési feladatokban nagy szerep hárul az idegen nyelvet beszélő magyar állampolgárokra. Bár az Európai Bizottság Fordítói Főigazgatósága valamint Tolmács és Konferenciaszolgálat a nagy súlyt helyez arra, hogy a fordítói és tolmácsai passzív nyelveik sorát a magyarral is bővítsék, ez csak a hivatásos fordítók és tolmácsok munkájában jelent majd változást, márpedig nyelvi közvetítési feladatokkal a magyarul beszélő állampolgárok jóval szélesebb köre fog szembekerülni.

Ebből egyenesen következik, hogy a nyelvi közvetítés oktatását minél jobban ki kell terjeszteni. Magyarországon az utóbbi időben örömdetes szaporodnak a fordító és tolmácsképző intézmények, kurzusok, tanfolyamok, programok, de a nyelvi közvetítési feladatok várható megnövekedése azt jelenti, hogy nyelvi közvetítésre minden idegen nyelvet tanuló magyar állampolgárt fel kell készíteni, azaz a fordítást, mint tantárgyat az idegennyelvoktatás szerves részévé kell tenni középfokon és felsőfokon egyaránt. Nyelvoktatási rendszerünk harminc éve nyilvánvaló hiányossága, hogy a magyar nyelv tan oktatása és az idegen nyelvi képzés nem kapcsolódik össze. A fordítási gyakorlatok értelmet adnának mindannak, amit a diákok a magyar nyelv tanulás során elsajátítottak. Mint ezt már többször hangsúlyoztam, a fordítás az anyanyelvi tudatosítás egyedülállóan hasznos eszköze, mivel a fordítás az a tevékenység, amely valódi feladatok elé állítja, és működésbe hozza az anyanyelvi kompetenciát (Klaudy 2001).

2. Tananyagtervezés, szövegkiválasztás

Amikor tehát az EU-szakszövegek fordításának oktatásáról beszélünk akkor mind az oktatásban részesülők körét mind az EU-szakszövegeket tágra értelmezzük. Vagyis nem csupán

a hivatásos fordítók képzésére gondolunk, hanem általában az idegen nyelvi képzésre, és nem csak a szűk értelemben vett EU-joganyag fordítására gondolunk, hanem az Európai Unió mindennapi működésében használatos szövegek széles körére.

Ha féléves fordítástechnikai kurzust tervezünk célszerű előre kiválasztani, azaz az Európai Unió honlapjáról letölteni 10-14 különböző műfajú autentikus európai uniós szöveget (<http://www.europa.eu.int>.) Az EU különböző intézményeinek egyébként saját honlapja is van:

Európai Bizottság	http://europa.eu.int/comm/
Európai Unió Tanácsa	http://ue.eu.int/
Európai Bíróság	http://curia.eu.int/
Európai Parlament	http://www.europarl.eu.int/
Számvevőszék	http://www.eca.eu.int
Az Európai Közösségek Hivatalos	http://www.eur-op.eu.int/
Kiadványainak Hivatala	

A különböző műfajokat az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága is megkülönbözteti, mert a műfajtól függően döntenek el, hogy kinek adják ki a fordítást (belső vagy külső fordítóknak), és hogy lektoráltatják-e a szöveget.

<i>a fordítás célja</i>	<i>fordítási típus</i>	<i>ki végezze?</i>
(1) törvénykezés (<i>legislative</i>)	a Bizottsági joganyagra vonatkozó követelményeknek megfelelő fordítás	- csak belső fordító lektorálással és többnyelvű megfeleltetéssel (csak A nyelvre)
(2) megértés (<i>basic understanding</i>)	nyersfordítás egy személy számára, nem megjelentethető	- Systran - utószerkesztéssel, - szóbeli fordítás (telefonon) lektorálatlan (B nyelvre is)
(3) tájékoztatás (<i>for information</i>)	pontos fordítás, belső célokra, nem megjelentethető	- belső fordító lektorálás nélkül - külső fordító lektorálással (B nyelvre is)
(4) megjelentetés (<i>for publication</i>)	magas színvonalú fordítás, nyilvánosság számára és/vagy szakértők számára	- megbízható külső fordító lektorálással - belső fordító lektorálással (csak A nyelvre)

(5)		
EU-arculat alakítása (for EU image)	magas színvonalú, csiszolt fordítás	- csak belső fordító lektorálással, és a nem fordítható elemek kiszűrésével (csak A nyelvre)

A féléves tananyag megtervezéséhez kiindulásul szolgálhat Bart István és Klaudy Kinga *EU fordítóiskola* című könyve (2003), amelyben 10 különböző műfajú szöveg található: rendelet, beszéd, hivatalos levél, jegyzőkönyvtervezet, közlemény, feljegyzés, szerződés, állásfoglalás, határozat, önéletrajz. A szövegek témájának kiválasztását természetesen mindig az adott oktatási intézmény profilja határozza meg, de a műfaji változatosságra feltétlenül törekedni kell. A fordítandó szövegek kiválasztásánál azt is érdemes figyelembe vennünk, mely szövegeknek van már magyar fordítása. Mivel az EU-szövegek fordítása esetében sok a kötött kifejezés, nagymértékben kell támaszkodni a párhuzamos szövegekre, azaz a már magyarra fordított hasonló témájú szövegekre. Ilyenkor azt is alkalmunk nyílik megfigyelni, hogy a magyar EU terminológia még nem szilárdult meg teljesen, tehát gyakran előfordul, hogy több magyar megfelelő is versenyez egymással (pl. közvetlen hatály és közvetlen alkalmazás, ...) Minden pedagógiai folyamatnak lényege a graduálás, az hogy az egyszerűbb feladatokról haladjunk a bonyolultabb feladatok felé. Nos, ez egy fordítástechnikai kurzus megtervezése esetében a legnehezebb feladat. Mikor az *Angol fordítóiskola* című könyvhöz (Bart-Klaudy-Szóllósy 1995) kerestünk szövegeket, úgy döntöttünk, hogy álláshirdetések fordítása lesz az első, azaz a legkönnyebb feladat. Csak a gyakorlatban derült ki, hogy valójában mennyi nehézséget rejt magában. Az *EU-fordítóiskolában* (Bart- Klaudy 2003) már nem is próbálkoztunk a graduálással és az Unió soknyelvűségét megalapozó 1958.1 tanácsi rendelettel kezdtük a könyvet. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy az, aki ilyen feladatra vállalkozik, ne próbálkozzon az egyszerűbb szövegektől haladni a bonyolultabbak felé.

3. Az EU-szaknyelv sajátosságai

Nehéz általánosságban jellemezni az európai uniós szaknyelvet, hiszen a közösségi joganyag nyelve nyilván a jogi szakszövegek jellegzetességeit fogja magán viselni, a politikai beszédeké pedig a politikai retorika jellegzetességeit. Amikor egy környezetvédelmi irányelvet kell fordítani, akkor a nyilván a környezetvédelmi szókincs ismeretére van szükség, az adópolitikai közlemény pedig az adózási szakkifejezések ismeretét teszi szükségessé. Mindazonáltal néhány általános jellegzetesség kiemelhető.

A szövegek mögött közös valóságháttérként ott áll az Európai Unió intézményrendszere, hivatalokkal, tisztségekkel, rendeletekkel, irányelvekkel, állásfoglalásokkal stb. Ezek az úgynevezett EU-reáliák, melyeknek minden nyelven megvan a maga kötött megfelelője, ezeknek ismerete elengedhetetlen. A mostani hivatalos nyelvek esetében mindez könnyen megtalálható az Unió központi honlapján (<http://www.europa.eu.int>) a magyar megfelelők pedig megtalálhatók az Igazságügyi Minisztérium által fenntartott honlapon: (<http://www.eujogszab.hu>), amely az Igazságügyi Minisztérium koordinációjában készült fordítások terminológiáját tartalmazza négy nyelven (angolul, franciául, németül és magyarul).

A szövegek nyelvi jellegzetességeire nagymértékben hat az Unió nemzetek feletti jellege. Mivel az alapításkor éppen az volt a cél, hogy egyik nyelv se kerüljön kitüntetett helyzetbe,

ezért az unió intézményei által kibocsátott szövegek esetében sem válik el élesen az eredeti szöveg és a fordítás. Az angol szöveg, amivel a fordító találkozik, sokszor nyilvánvalóan francia szöveg fordítása. Az is előfordul, hogy a szöveg angol nyelven születik, de aki írja nem angol anyanyelvű. Létrejött tehát egy sajátos euro-zsargon, amelyre nemcsak az jellemző, hogy nem tudni, eredeti-e vagy fordítás, hanem az is, hogy a szöveg mögött nincs nemzeti kultúra, és nincs személyiség, ill. ami a szöveg mögött van, az az Európai Unió intézményi kultúrája, és az intézményrendszert működtető hivatalnokok személytelensége. Ezzel el is érkeztünk a szűkebb értelemben vett szövegsajátosságokhoz, azaz az EU szövegek lexikai és mondszerkesztési jellegzetességeihez. Soroljunk fel néhányat ezek közül: (1) az ún. „kötött” kifejezések nagy száma (2) elhomályosult jelentésű, sokfunkciós „gumiszavak” használata, (3) személytelen fogalmazás, (4) sokszorosan összetett mondatok, (5) a névszói szerkezetek túlsúlya, (6) sokszorosan bővített főnévi szerkezetek, (7) sokszorosan bővített igeneves szerkezetek.

Természetesen minket most az EU-szakszövegek jellegzetességei a fordítás szempontjából érdekelnek. Az EU-reáliák fordításában a szövegek mögött álló valóságháttér minél jobb megismerése segíti a fordítókat, a célnyelvi szöveg megfelelő nyelvi megformálásához pedig a magyar nyelv tudatos használatára, azaz az indoeurópai nyelvekre és a magyar nyelvre jellemző mondat és szövegszerkesztési sajátosságok különbségeinek tudatosítására van szükség. A továbbiakban ehhez a két munkafajtaához kívánunk szempontokat adni.

4. Fordítás-előkészítő feladatok

Akár házi feladatként adjuk fel a fordítást, akár az órán a hallgatókkal együtt (esetleg kisebb munkacsoportokat alakítva) készítjük el, mindenképpen tanácsos közös előkészítéssel kezdeni. Sokan úgy vélik, hogy hatékonyabb a valóban elkövetett hibák javítása, mint a megelőzés. Tapasztalatom szerint a legalaposabb előkészítő munka után is bőven marad javítanivaló, és a fordítói feladatok kezelésének tudatosítását jól szolgálja az előkészítő munka.

Az *EU-fordítóiskola* című könyvben négyféle fordítás-előkészítő munkát javasolunk: (1) szövegelemzés, (2) háttérismeretek (3) lexikai előkészítés, (4) magyar nyelvhelyességi előkészítés.

4.1. Szövegelemzés

A fordítás-előkészítő feladatok közül az első feladat a szövegelemzés. A szöveg alapján megpróbáljuk rekonstruálni azt a közlési helyzetet, amelyben a szöveg született: ki a feladó, ki a címzett, mikor, hol és milyen célból született a szöveg? Sokéves fordításoktatási tapasztalat alapján mondhatom, hogy a fordítók sokszor úgy látnak neki a szöveg fordításának, hogy nem tudatosítják a közlési helyzetnek a szövegből kiszűrhető elemeit hogy melyek az érdekelt tagállamok, ki küldi a feljegyzést kinek, kik vesznek részt az ülésen, amelynek jegyzőkönyvét fordítjuk, ki kivel köt szerződést stb.

Fontos megtudni a fordítandó szöveg forrását: hol, mikor, milyen dokumentumban jelent meg (pl. Hivatalos Lap), megjelent-e egyáltalán, vagy csak belső terjesztésű kiadvány? Ezeknek az adatoknak (pl. a megjelenés évének) ismerete nagymértékben befolyásolhatja a fordítói döntéseket. (pl. az „Európai Unió” elnevezés használata az 1992 előtt, az „euró” elnevezés használata 2002. január 1. előtt).

Igyekezzünk minél többet megtudni a megrendelt fordítás céljáról, funkciójáról, várható felhasználásáról: publikálásra szánják vagy csak tájékoztatásra, nagyközönségnek vagy esetleg csak egyetlen embernek stb. (ld. az bevezetőben az Európai Bizottság Fordítói Főigazgatóságának kategóriáit).

4.2. Háttérismeretek

A második feladat a még tágabban értelmezett közlési helyzet feltárása. Az európai uniós szövegek esetében a nyelven kívüli valóságháttér feltárása természetesen az európai uniós intézményrendszer működésének alapos ismeretét jelenti. Milyen európai uniós reáliák (rövidítve "EU-reáliák") veszik körül szövegünket: mely európai uniós intézmény keretében született a szöveg, hogyan működik az intézmény, mióta működik az intézmény, hogyan hozza döntéseit stb.

Ezen a ponton a fordítást oktató tanárnak ellenőriznie kell, hogy a hallgatók korábbi tanulmányaik során megismerkedtek-e az Európai Unió intézményeinek működésével. Gyakran előfordul, hogy bár a hallgatók elvégeztek egy vagy két bevezető kurzust az EU intézményrendszeréből, de ismereteik már elhalványultak, vagy legalábbis arra nem alkalmasak, hogy a gyakorlatban alkalmazzák őket. Feltehetően nem is gondoltak arra, hogy mindabból, amit ennek a tantárgynak a keretében tanultak, bármire is igazán szükségük lehet a jövőben. A fordítónak természetesen nem kell tudnia mindent, de tudnia kell, hol lehet utánanézni a keresett információknak. A tanárnak ilyenkor meg kell adnia a szükséges szakirodalmat, ami nem azt jelenti, hogy hosszú irodalomjegyzéket ad a hallgatók kezébe, amely tele van elavult és könyvesbolti forgalomban nem kapható művekkel, hanem azt, hogy megad egy-két friss, és jól használható művet, amelyet maga is állandóan forgat, tehát meg tudja ítélni megbízhatóságát. A friss információk sokszor csak az interneten keresztül érhetők el, mert a könyvkiadás üteme nem tudja követni az európai uniós fejlődést, és kevés az olyan szerző, aki meg tudja oldani könyvének állandó frissítését (ilyen pl. Horváth Zoltán angolul és magyarul is kapható könyve). Az EU-szövegek fordítása egyébként arra is kiváló lehetőséget nyújt, hogy az EU ismeretek megszerzése ne elvont és száraz tudásanyag elsajátításaként jelentkezzen a hallgatók számára, hanem reális feladatok megoldása közben ismerkedjenek meg az intézményrendszer működésével.

4.3. Lexikai előkészítés

A harmadik feladat a lexikai előkészítés. Az európai uniós szövegekben elkülöníthető a műfajra jellemző általános szókészlet, az adott témára jellemző speciális szókészlet, és az európai uniós szókincs. Mindhárom jelenthet problémákat. A szótári munka természetesen fordítás közben is elvégezhető lenne, ennek az előzetes munkának inkább pedagógiai céljai vannak: pl. a szókincsbővítés, vagy a kontextustól független és kontextustól függő megoldások különbségeinek szemléltetése stb. A lexikai előkészítésnek fontos része a különböző nyomtatott szótártípusokkal (egynyelvű szótár, kétnyelvű szótár, szakszótár, szinonima-szótár) és az internetes forrásokkal (pl. különböző minisztériumok, irodák honlapjáról letölthető szakszótárak) való ismerkedés.

4.4. Magyar nyelvhelyesség

A fordítás-előkészítés negyedik részeként a szövegekben felmerülő magyar nyelvhelyességi kérdésekkel érdemes foglalkozni. Itt elsősorban helyesírási kérdésekre gondolunk, mivel a mondatszerkesztési kérdéseket a tényleges fordítói munka közben érdemes tisztázni. A fordításokban előforduló magyar nyelvhelyességi hibák részben összefüggenek a forrásnyelvvél, részben attól függetlenül keletkeznek.

Az angol európai uniós szövegek egyik legszembetűnőbb hatása a magyar helyesírásra a nagy kezdőbetű terjedése. Egy ideje már terjed az a szokás, hogy angol mintára a cím minden betűjét a magyarban is nagy kezdőbetűvel írjuk (vagy írja a számítógép). Most azonban az

európai uniós szövegek beáramlásával további nagy kezdőbetűk jelennek meg a magyar szövegekben pl.: a *Member States* nagy kezdőbetű az angolban, de kicsi a magyarban (*tagállamok*), az *Article* nagy kezdőbetű az angolban, de kicsi a magyarban (cikk), a népneveket nagy kezdőbetűvel írjuk az angolban (French delegation), kicsivel a magyarban (francia küldöttség) stb. A főbb uniós intézmények nevét mindkét nyelvben nagy kezdőbetűvel írjuk, de az intézménytípusok nevét gyakran nagy kezdőbetűvel írjuk az angolban (Spanish Presidency), kicsivel a magyarban (spanyol elnökség).

Angol hatásra terjed a dátum és a laccím fordított sorrendje. Az angol nyelv az évszámok és laccímek megadásakor bővít, azaz a konkrétól halad az általános felé (házszám □ ország, nap □ év), a magyar viszont szűkít, azaz az általánostól halad a konkrét felé (ország □ házszám, év □ nap). Mivel egyre több angolból fordított űrlapot kell kitöltenünk, ahol a számítógépes feldolgozás miatt előre megadják a sorrendet (vö: *Address (house number, street name, postcode, city, country)* □ *Cím (Házszám, utca, irányítószám, város, ország)*; *Date of birth (day, month, year)* □ *Születési ideje (nap, év, hó)*), kérdés, hogy milyen jövő vár a magyar szemléletnek megfelelő sorrendre?

Bizonyos mértékig az angol szöveg a felelős az „egy” határozatlan névelő nagy számáért az angolból fordított magyar szövegekben (pl. *This is an important task* □ *Ez egy fontos feladat*). A határozatlanság jelölésére a magyar is használja az „egy”-et, de a névszói állítmány előtt nincs rá szükség (pl. *Ez fontos feladat*). Vigyázzunk arra is, hogy ne használjuk az „egy”-et az „egyetlen” helyett. Nem felelős az angol szöveg azért, hogy a fordítók gyakran használják rosszul az *aki, amely, ami* névmást, nem tartják be az egyes számú egyeztetés szabályát (a magyarban általában több alany esetén is egyes számban van az állítmány, ha több birtokosnak fejenként egy birtoka van, az is rendszerint egyes számba kerül).

Az előkészítő gyakorlatok akkor igazán hasznosak, ha a tanuló és a tanár egyaránt felkészül rájuk. Jó, ha a tanulók otthon többször elolvassák a szöveget, és az órán már van elképzelésük arról, hogy milyen közlési helyzetben lehet (lehetett) szükség ennek a szövegnek a lefordítására, milyen lexikai nehézségeket vet fel. A szövegelemzésre a tanárnak is fel kell készülnie, mert különben nem tud válaszolni a tanulók kérdéseire. Ugyancsak elő kell készítenie a lexikai gyakorlatokat, hiszen ez a munka felveti a különböző szótárak ismeretének és használatának kérdését. Az előkészítés során a tanár egyik legfontosabb feladata, hogy megismertesse a hallgatókat a különböző szótárak, enciklopédiák, lexikonok, nyelvhelyességi kézikönyvek használatával. Rá kell szoktatni a tanulókat, hogy az *Idegen szavak és kifejezések szótára*, *A magyar helyesírás szabályai* és a *Magyar helyesírási szótár* mindig kéznél legyen munka közben

5. Lexikai kérdések – „kemény” és „puha” elemek

Mint már említettük, az európai uniós szövegekben a fordító számára a lexikai problémák három szinten jelentkezhetnek: a műfajra jellemző általános szókészlet, az adott témára jellemző speciális szókészlet, és az európai uniós szókincs tekintetében. Most az utóbbiról fogunk beszélni.

Sokan azt gondolják, hogy az európai uniós szövegek fordításának lexikai nehézségeit az európai uniós terminusok használata jelenti. Pedig azok a terminusok, amelyeknek már van elfogadott magyar megfelelője valójában csak azonosítási problémát jelentenek. Sokkal több nehézséget okoznak azok az európai uniós kifejezések, amelyeknek még nem szilárdult meg a

magyar megfelelője vagy azok, amelyekben nem látszik, hogy szakszóról, szakkifejezésről van szó.

Első lépésben érdemes elválasztani a mondatnak fordítási szempontból „kemény” részeit a „rugalmas” vagy „puha” részekről. „Kemény” részeknek nevezzük a fordítandó mondatnak azokat az elemeit, ahol a fordítónak nincs játéktere, nincs választási lehetősége, tulajdonképpen nem is fordításról, hanem behelyettesítésről van szó: ilyenek az intézménynevek (*Európai Tanács* vagy *Európa Tanács*), a gazdasági és jogi terminusok (pl. *társasági adózás*, *közvetlen hatály*), a jogi szaknyelv állandó fordulatai (pl. *kizárólagos hatáskörébe tartozik*).

Ide tartoznak azok az európai uniós szakkifejezések, amelyeknek már van az adott kontextusban rögzített megfelelője. Ezek az ún. „kötött kifejezések” az Igazságügyi Minisztérium honapján hozzáférhetők: pl. *court competent to judge* = *eljárásra jogosult bíróság*; *enforcement of judgements of courts or tribunals* = *bírósági határozatok végrehajtása* (www.eujogszab.hu). Abba a hibába viszont ne essünk, hogy a rosszul lefordított európai uniós szakkifejezéseket is autentikusnak tekintjük, csak azért, mert valahol nyomtatásban megjelentek (pl. *pozíciós papír* ld. Madari 2002:207), vagy azért, mert bizonyos intézmények napi gyakorlatában használják őket. Annak a ténynek, hogy a magyar európai uniós szaknyelv még nem szilárdult meg, előnyei is vannak, hiszen van még lehetőség a változtatásra. Mindenkinek, aki európai uniós szövegek előállításával vagy fordításával foglalkozik feladata, hogy hozzájáruljon a magyar európai uniós szaknyelv megteremtéséhez.

„Rugalmas” vagy „puha” részeknek nevezzük a fordítandó mondatnak azokat az elemeit, ahol a fordítónak van játéktere, van választási lehetősége. A mondat rugalmas részeihez tartoznak a nem terminusértékű lexikai elemek (pl. *megközelítés*, *feladat*, *irányvonal*) és szókapcsolatok (pl. *különös figyelemmel kíséri*, *nagy jelentőséget tulajdonít*), valamint a mondat logikai szerkezetének felépítésére szolgáló funkcionális szavak, pl. üres igék, kötőszók, bevezető szavak és kifejezések, határozószók stb. (pl. *accession driven programme* = *a csatlakozást szolgáló program* vagy *a csatlakozásra irányuló program*). Ezek megválasztásában már van szabadsága a fordítónak.

Ugyancsak van játéktere a fordítónak a mondat szórendjének, az elemek sorrendjének megválasztásában is. Itt nemcsak szabadsága, de felelőssége is van: a legjobb tudása szerint gondoskodnia kell arról, hogy a mondat szerkezete minél előbb megvilágosodjék az olvasó számára.

Mivel az európai uniós intézményrendszer fejlesztésével/fejlődésével párhuzamosan az európai uniós szaknyelv is állandóan fejlődik, gyakran előfordul, hogy „puhának” látszó szavak elkezdnek „megkeményedni” azaz kötött kifejezéssé válni. A „social partners” vagy „social dialogue” kifejezés pl. ártalmatlan zszurnalizmusnak tűnik, annak, aki nem tudja, hogy a munkavállalók és a munkaadók szervezeteit közösségi szinten képviselő három szervezetről van szó: a *European Trade Union Confederation* (ETUC), a *Union of Industries of the European Community* (UNICE) és a *European Centre for Public Enterprise* (CEEP), akikkel az Európai Bizottságnak egyeztetnie kell, mielőtt a munkaadókat vagy munkavállalókat érintő kérdésben javaslatot tesz. Ez az egyeztetés a „social dialogue”, amelynek még nem szilárdult meg a magyar fordítása „társadalmi dialógus” (Madari 2002:226), „szociális párbeszéd” (Csiffáry 2003: 292).

Gyakran válnak kötött kifejezésekké a magyar megfelelők olyan, ugyancsak ártalmatlannak tűnő angol szinonimák esetében mint pl. a következők: *agreement/convention*, *petition/request*, *assistance/aid* stb. Ezek a szavak a hétköznapi nyelvben szinonimának tűnnek, de az európai uniós szaknyelvben kötött kifejezéssé váltak/válnak. Ilyenkor a fordítók olyan utasítást kapnak, hogy az *agreement* mindig legyen *megállapodás*, a *convention* pedig *egyezmény*; a *petition* mindig legyen *petíció*, a *request* pedig *kérelem*; az *assistance* mindig

legyen *segítségnyújtás*, az *aid* pedig *támogatás*. Erre a következetességre, bizonyos mértékben a visszakereshetőség érdekében van szükség, hiszen az európai uniós szövegek fordításakor a fordítónak nem célja, hogy a magyar szöveg mögött teljesen eltűnjön az eredeti szöveg.

6. Mondatszerkesztési kérdések - dinamikus kontrasztok

A fordító játékterét növeli, nyelvi kiszolgáltatottságát csökkenti, ha vannak tudatos ismeretei a forrásnyelv és a cél nyelv közötti nyelvi és nyelvhasználati különbségekről. A fordítónak nem kell kontrasztív nyelvésznek lennie, de tudnia kell, hogy nehézségei mikor fakadnak a nyelvi rendszerek különbségeiből. Legalább azokat a különbségeket kell ismernie, amelyek fordítási problémák forrásává válhatnak. A nyelvi rendszereknek a fordításban életre kelő különbségeit nevezzük dinamikus kontrasztoknak. Ezeknek a dinamikus kontrasztoknak a tudományos leírásával segíthet a fordítástudomány abban, hogy a fordítók egymást követő nemzedékei átadhassák egymásnak tapasztalataikat.

6.1. Szintaktikai kontrasztok és következményeik

Az angol és a magyar nyelv szintaktikai rendszerének különbségei két olyan következménnyel járnak az angolból fordított magyar szövegekben, amelyek rendkívül nehezítik a megértést, és amelyeket érdemes tudatosítani a fordítóknak, hogy jobban védekezhessenek ellene:

- (1) a „támpontok” hátratulódása, aminek következtében a magyar olvasó számára később világosodik meg a mondat szerkezete;
- (2) a „téma-réma határ” elmosódása, aminek következtében vannak olyan részek a mondatban, amelyeket újra kell olvasni, mert első olvasásra nem tudjuk, hová tartoznak.

6.2. A támpontok hátratulódása a magyar fordításban

A támpontok hátratulódása az angol és a magyar nyelv néhány olyan szintaktikai különbségével magyarázható, amelyek a fordítás során válnak jelentőssé. Az a három angolmagyar kontraszt, amelyről beszélünk, olyan kötelező átváltásokra kényszeríti a fordítót, amelyeknek következtében a mondatrészek szerepét kijelölő elemek a magyar fordításban hátrább kerülnek, mint az eredetiben voltak. Ez a három kontraszt a következő:

- (1) az angol **prepozíció** előre jelöli ki a szintaktikai szerepet, a magyar **névutó** utólag;

... *in conformity* with subparagraph (a) of the first paragraph of Article 177 of the Treaty
... a Szerződés 177. cikke első bekezdésének (a) pontjával **összhangban**

- (2) az angol **ige**, az SVO (subject-verb-object) szórend következtében a mondat **közepén** „osztja a szerepeket”, a magyar ige, a magyarra dominánsan jellemző SOV (subject-object-verb) szórend következtében a mondat **végén** teszi ugyanezt;

The wording of Article 12 **contains** a clear and unconditional prohibition which is not a positive but a negative obligation.

A 12. cikk megfogalmazása egyértelmű és feltétel nélküli tilalmat **tartalmaz**, amely nem pozitív, hanem negatív kötelezettség.

(3) az angol nominális szerkezetekben **elől** van a szerkezet **feje**, a magyarban **hátnál**.

... *task* assigned to the Court of Justice under Article 177

... a Bíróságnak a 177. cikk szerint meghatározott *feladata*

A *restriction* of the guarantees against an infringement of Article 12 by Member States to the procedures under Article 169 and 170 ...

A 12. cikk tagállamok általi megsértése elleni garanciáknak a 169. és 170 cikk szerinti eljárásokra való *korlátozása* ...

... *the demand* for greater proportionality in the exercise of the powers given to the Council, Parliament and the Commission by the Treaties ...

... a Szerződések által a Tanácsra, a Parlamentre és a Bizottságra ruházott hatáskörök gyakorlásának arányosabbá tétele iránti *igények* ...

Vagyis, az angolból magyarra való fordításban a mondat szerkezetének megvilágításában fontos szerepet játszó elemek automatikusan hátratulódnak, és ez ellen csak tudatos fordítói stratégiával lehet védekezni. Az ún. „támszavak” előrehozása az angolból (és általában az indoeurópai nyelvekből) magyarra fordított szövegek esetében az egyik legfontosabb művelet, amit a rutinos fordítók elvégezhetnek, a kezdő fordítók pedig megtanulhatnak.

6.3. Homályos részek keletkezése a magyar fordításban

Automatikusan meggy végbe egy másik változás is, amely nehezíti az angolból magyarra fordított szövegek megértését: a kommunikatív szakaszhatár eltűnése a mondatból. Kommunikatív szakaszhatárnak a mondat tematikus (visszautaló) és rematikus (új információs közlő) része közötti határt nevezzük. Igaz, hogy a mondat visszautaló része és újságoló része általában tartalmilag is elkülönül, de könnyíti a megértést, ha szintaktikai eszközök is segítenek ebben.

A magyarban van egy nagyszerű szintaktikai eszköz a téma-réma határ jelölésére: az igeikötő ige viselkedése. Ha az igeikötő az ige után áll (fordított szórend), akkor ezzel automatikusan hangsúlyossá válik (fókuszpozícióba kerül) a tőle balra álló bővítmény (*a tagállamok sértették meg a 12. cikket*). Ha az igeikötő az ige előtt áll (egyeses szórend), akkor magán az ige lesz a hangsúly (*a tagállamok megsértették a 12. cikket*).

Csak hogy ez az eszköz a magyarban regresszíven működik, tehát az ige utólag jelöli ki a rematikus szakasz határát. Mivel a magyarra dominánsan jellemző SOV szórend miatt az ige gyakran a mondat végére kerül, ilyenkor a mondat kommunikatív tagolása csak a mondat végén világosodik meg. Az angolban, az angolra dominánsan jellemző SVO szórendnek megfelelően, az ige ott áll a rematikus szakasz elején, és betölti a határjelölő funkciót, tehát az angol mondat szerkezete általában korábban válik világossá az olvasó számára, mint a magyar fordítása.

□ téma The wording of Article 12 □ réma *contains* (fókusz a clear and unconditional prohibition) □ which is not a positive but a negative obligation.

□ téma A 12. cikk megfogalmazása □ réma (fókusz egyértelmű és feltétel nélküli tilalmat) *tartalmaz* □, amely nem pozitív, hanem negatív kötelezettség.

Mint látjuk az angol mondatban a **contains** ige a rematikus szakasz élén állva jelöli a határt, a magyarban az „egyértelmű és feltétel nélküli” előtt semmi sem figyelmeztet arra, hogy az nem a „12. cikk megfogalmazása”-hoz, azaz a témához tartozik. Rövid mondat esetén ez a kis bizonytalanság nem okoz gondot, de bonyolult gondolatokat kifejtő szakszövegekben hosszú, értelmetlen mondatszakaszokat eredményezhet.

7. Összefoglalás

Az európai uniós szövegek fordításával való foglalkozás több szempontból is nagyon hasznos lehet. Hasznos lehet azoknak a hallgatóknak, akik száraz és elvont ismeretanyagként reménytelenül próbálták bemagolni az Európai Unió intézményrendszerének felépítését, most reális fordítói feladatok megoldása közben találkoznak ezekkel az intézményekkel, feladataikkal, hatáskörükkel, működési elveikkel. Hasznos lehet azoknak a hallgatóknak, akik sosem szerették a magyar nyelvtan órákat, most felfedezhetik, hogy a magyar nyelv miben tér el az indoeurópai nyelvektől, ezek az eltérések milyen nehézségeket jelentenek a fordításban, és hogyan lehet ezeket a nehézségeket leküzdeni. És végül hasznos lehet a magyar nyelv fejlődése számára, hiszen a fordítás nyelvi identitásunk megőrzésének évszázadok óta legfontosabb eszköze.

Irodalom

- Bart I., Klaudy, K., Szöllősy J. 1995. *Angol fordítóiskola*. Budapest: Corvina.
- Bart I., Klaudy, K. 2003. *EU-fordítóiskola. Európai Unió szövegek fordítása angolról magyarra*. Budapest: Corvina. Horváth Zoltán 2002. *Kézikönyv az Európai Unióról*. Bp: Magyar Országgyűlés. 5. kiadás.
- Horváth Zoltán 2002. *Handbook on the European Union*. Bp: Reference Press.
- IM Útmutató 2003. = *Útmutató az európai közösségi joganyag magyar nyelvűre történő fordításához, nyelvi és szakmai lektorálásához* Bp: Igazságügyi Minisztérium – Európai Közöségi Jogi Főosztály. Fordításkoordináló Egység.
- Madari Ákos (szerk.) *E, mint Európa. Az európai uniós szövegkörnyezetben leggyakrabban előforduló fogalmak értelmezései*. 2002. Bp: Euro Info Service.
- Klaudy K. 2001. Mit tehet a fordítástudomány a magyar nyelv „korszerűsítéséért”? *Magyar Nyelvőr* 125 évf. 2. szám 145-152.

